

Національний та суспільно-політичний рухи в Україні у другій половині ХІХ ст.

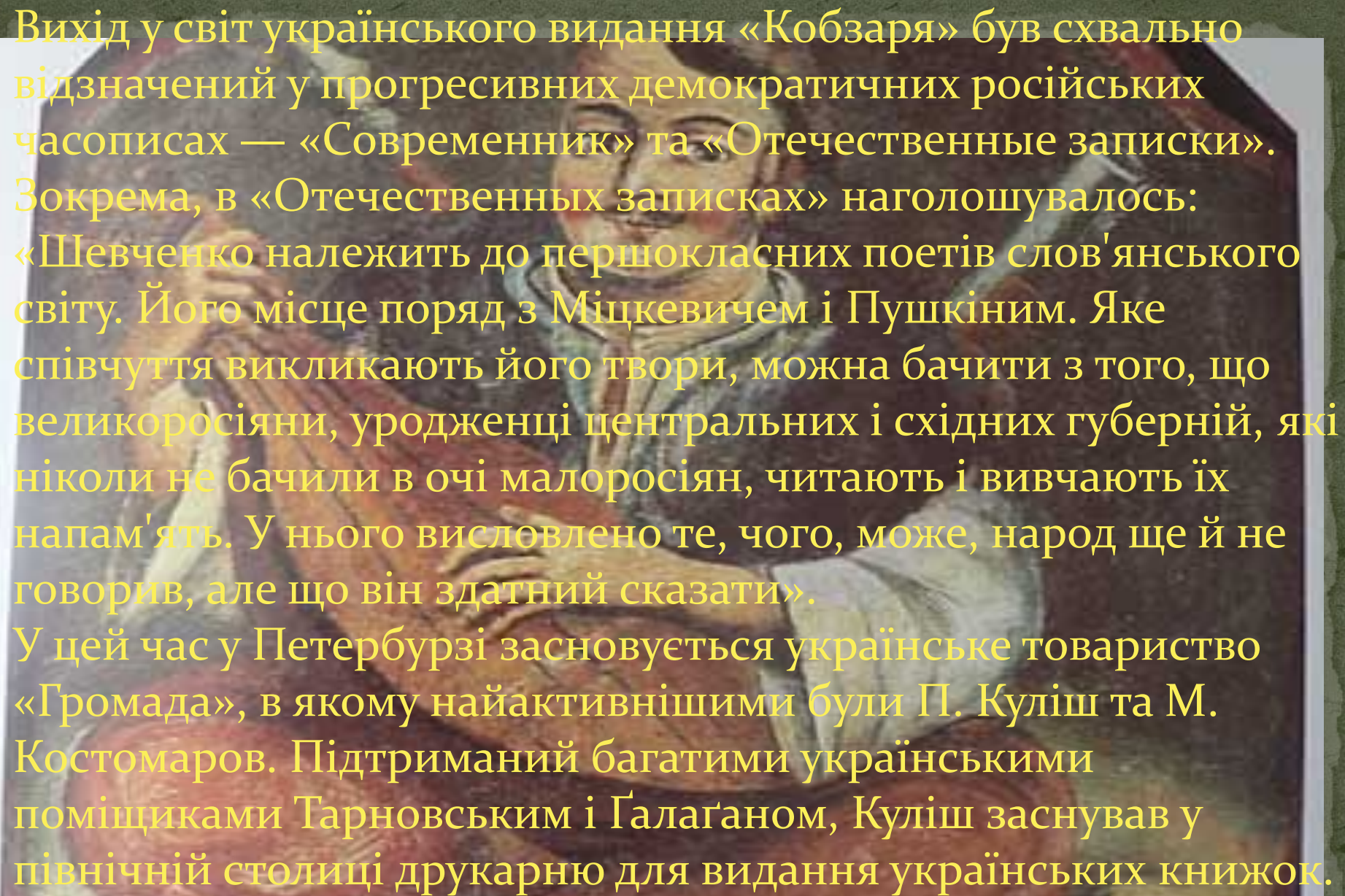
МОРОЗ ВІТАЛІК

ІСКРА ВЛАДИСЛАВ

Громадівський рух в Україні.

- У другій половині ХІХ ст. кращі сили української інтелігенції були зосереджені в Петербурзі. Сюди на постійне проживання прибули після заслання провідники Кирило-Мефодіївського товариства— П. Куліш, В. Білозерський, М. Костомаров. Тут оселився Т. Шевченко, якому царизм не дозволив повернутися в Україну. Шевченко знайомиться з працями О. Герцена, зав'язує особисті стосунки з М. Чернишевським, М. Добролюбовим, І. Тургенєвим та іншими представниками передової російської інтелігенції. Члени нелегальної організації «Земля і воля», керованої М. Чернишевським, у своїй революційній агітації широко використовували Шевченків «Кобзар». Його було видано 1860 р. у Петербурзі не тільки мовою оригіналу, а й у російському перекладі.
-

● Вихід у світ українського видання «Кобзаря» був схвально відзначений у прогресивних демократичних російських часописах — «Современник» та «Отечественные записки». Зокрема, в «Отечественных записках» наголошувалось: «Шевченко належить до першокласних поетів слов'янського світу. Його місце поряд з Міцкевичем і Пушкіним. Яке співчуття викликають його твори, можна бачити з того, що великоросіяни, уродженці центральних і східних губерній, які ніколи не бачили в очі малоросіян, читають і вивчають їх напам'ять. У нього висловлено те, чого, може, народ ще й не говорив, але що він здатний сказати».

У цей час у Петербурзі засновується українське товариство «Громада», в якому найактивнішими були П. Куліш та М. Костомаров. Підтриманий багатими українськими поміщиками Тарновським і Галаганом, Куліш заснував у північній столиці друкарню для видання українських книжок.

Однак найбільшим досягненням петербурзької «Громади» став щомісячний публіцистичний та літературно-художній часопис «Основа» (1861—1862), який відіграв роль головного загальноукраїнського друкованого органу, пробуджував українську національну свідомість.

«Громади» як суспільно-культурні товариства організовуються і в кількох містах України — Полтаві, Києві, Харкові, Чернігові, Одесі. Громади займалися переважно культурно-освітніми заходами. Вони опікувалися організацією українських шкіл, виданням книжок українською мовою, влаштуванням театральних вистав, концертів тощо.

Активно розвивати в Наддніпрянській Україні національну свідомість мас взялися студенти Київського університету. Наприкінці 60-х років вони утворили таємний гурток «Хлопоманів». Його учасники — Володимир Антонович, Борис Познанський, Тадей Рильський та інші вирішили зближуватись із селянством, щоб відстоювати його соціальні інтереси і виховувати в ньому свідомі патріотичні почуття належності до українського народу. Власне хлопоманами (від польського «хлопи» — селяни) їх прозвали недоброзичливці, а самі вони називали себе українофілами. Ідеологом хлопоманства став В. Антонович, тоді студент Київського університету, згодом відомий український історик, який згуртував навколо себе представників шляхетської молоді.

Антонович Володимир Боніфатійович (1834—1908) — історик, археолог, етнограф, археограф. Народився у містечку Махнівці Бердичівського повіту Київської губернії (нині Житомирська обл.). Закінчив медичний (1855) та історично-філологічний (1860) факультети Київського університету. В 1863—1880 рр. — головний редактор Тимчасової комісії для розгляду давніх актів у Києві, з 1878 р. — професор руської історії Київського університету, голова Історичного товариства Нестора-Літописця (з 1881). Активний учасник українського національно-визвольного руху, один з організаторів Київської громади. Антонович — автор багатьох праць, найвідоміші з яких: «Дослідження про козацтво за актами з 1500 по 1648 рр.» (1863), «Дослідження про гайдамацтво за актами 1700—1768 рр.» (1876), «Монографії з історії Західної і Південно-Західної Росії» (1885) та ін.

В. Антонович та його однодумці прийшли до переконання, що українському народові чужими є цілі польської радикальної інтелігенції щодо відновлення польської шляхетської державності з приниженим у ній становищем українського селянства.

Свою стратегічну мету хлопомани вбачали у ліквідації царизму, кріпацтва, встановленні демократичної республіки на основі зміцнення добровільного співіснування росіян, українців, поляків. А розпочати здійснення своїх задумів вирішили з поширення освіти серед українських селян, піднесення їх національної і суспільно-політичної свідомості.

Хлопомани вважали, що саме поширення освіти і культури взагалі, а не революційний рух — єдиний шлях до економічного, політичного й духовного визволення народу. Коли в середовищі польського студентства почалася підготовка до повстання, більшість «хлопоманів» порвала з польським громадянством. В газеті «Основа» В. Антонович опублікував статтю під назвою «Моя сповідь», у якій відкидав обвинувачення у зраді польського громадянства. Він поставив перед поляками, які жили в Україні, альтернативу: або перейти на бік корінного населення, або переселитися до Польщі. «Сповідь» Антоновича стала своєрідним кредо для кількох поколінь тих представників шляхетського стану Правобережної України, які поривали зі своїм оточенням й приєднувались до українського національного руху. На рубежі 1860—1861 рр. гурток хлопоманів припинив своє існування з ініціативи самих же його учасників. Вони-разом з іншими студентами Київського університету (серед них — П. Чубинський, М. Драгоманов) створили нове таємне товариство — «Українську громаду».

Розпочалася кампанія проти українства. Репресії «увінчались» циркуляром міністра внутрішніх справ Валуєва від 18 липня 1863 р., який забороняв вживання української мови в друкуванні та шкільному навчанні. А 18 травня 1876 р. імператор Олександр II підписав Емський указ про повну заборону українського письменства. Імператорський указ забороняв ввозити з-за кордону книги українською мовою, друкувати оригінальні твори, перекази і навіть тексти до нот українською мовою, а також влаштовувати нею сценічні вистави та публічні читання.

Драгоманов Михайло Петрович (1841—1895) — публіцист, історик, літературознавець, фольклорист, філософ, суспільно-політичний діяч, автор понад 2 тис. творів. Народився в дворянській родині козацького походження. Вчився в Київському університеті, де згодом (1864) став приват-доцентом, а з 1873 р. — штатним доцентом. Очолював ліве крило Київської громади. Внаслідок антиукраїнських репресій у 1875 р. звільнений з університету. В 1875 р. емігрував за кордон. У Женеві заснував вільну українську друкарню, видавав перший український політичний журнал «Громада» (1878—1882). Разом з С. Подолинським і М. Павликом заснував «Женевський гурток» — зародок українського соціалізму. Через розрив з Київською громадою (1886) був позбавлений фінансової підтримки й у 1889 р. прийняв запрошення обійняти посаду професора кафедри загальної історії Софійського університету. У Болгарії провів останні роки свого життя.

Подолинський Сергій Андрійович (1850—1891) — громадський діяч, учений. Народився на Черкащині в багатій поміщицькій родині. Здобув освіту в Київському (1871) та Бреславському (нині м. Вроцлав у Польщі) університетах, в останньому (1876) захистив дисертацію з медицини. В 70-х роках брав участь у громадівському і народницькому рухах. Організував у Відні видавництво популярної соціалістичної літератури, у Женеві разом з М. Драгомановим і М. Павликом започаткував видання журналу «Громада», а також видрукував власні брошури соціально-економічного змісту: «Про багатство та бідність», «Про хліборобство», «Ремесла і фабрики на Україні» та ін. Вивчав можливості нагромадження та використання сонячної енергії. Листувався з К. Марксом і Ф. Енгельсом, популяризував положення їх економічного вчення. Розробив оригінальну теорію «громадівського соціалізму», яка ґрунтувалася на національних традиціях українського народу. На початку 80-х років повернувся до Києва, але через тяжке психічне захворювання відійшов від громадської та наукової діяльності.

Народницький рух в Україні

- Естафету антиімперської визвольної боротьби у 70-х роках підхопили революційні народники. Їхні гуртки, які виникли і діяли як у російських, так і в українських губерніях (зокрема, в Києві, Одесі, Чернігові), підтримували між собою зв'язки і були підпорядковані єдиному централізованому керівництву в Петербурзі.

Теоретичною основою народництва були ідеї селянського соціалізму та селянської революції Герцена і Чернишевського. Народники заперечували капіталістичний шлях розвитку для Росії, вбачаючи в селянській общині основу майбутнього соціалістичного ладу. Головною революційною силою вважали селянство.

З метою посилення революційної активності селян народники вели з ними бесіди про необхідність встановлення такого ладу, який дав би свободу і рівність усім трудящим. Для ведення агітації вони оселялися в селах, влаштовувалися там писарями, вчителями, фельдшерами, ковалями. Пропаганду вели під гаслом «земля і воля народів», обстоювали впровадження на місцях селянського самоврядування. Засобом втілення в життя цієї далекосяжної програми вважали організацію селянських повстань, які переростуть у революцію..

У 1875 р. в Чигиринському повіті Київської губернії народники закликали селян організувати в селах озброєні «таємні дружини», що мали у визначений час піднятися проти царських чиновників, дворян і всіх визискувачів.

Учасники «таємних дружин» періодично проводили зібрання, на яких обговорювали питання поточної соціальної боротьби і плани майбутнього повстання. Та в 1877 р. вони були викриті царськими властями і заарештовані. До слідства було притягнуто понад тисячу селян. Їхніх ватажків засудили до каторги і заслання. Народникам-організаторам цього руху, що увійшов у історію під назвою «Чигиринська змова», загрожувала смертна кара, але їм вдалося втекти з тюрми. «Чигиринська змова» показала самим народникам їхню неспроможність очолити селянський рух.

Цей метод революційної боротьби не міг бути ефективним, бо спрямовувався не проти гнобительського ладу, а лише проти окремих його представників. Не проіснувавши й року, «Союз» припинив свою діяльність після арешту його керівників.

Неспроможною виявилась і народницька тактика терору проти високих царських урядовців і самого царя. Замах на Олександра II 11 березня 1881 р. нічого не змінив у соціальному і політичному устрої країни. Новий цар Олександр III відправив на шибеницю революціонерів, причетних до замаху. Серед них були й керівники всеросійської організації «Народна воля». Зокрема, син полтавської козачки і кріпака з Криму, колишній студент Одеського університету Андрій Желябов, який свою боротьбу проти російського самодержавства розпочинав в Одеській українській громаді.

Найближчою революційною соратницею Желябова була Софія Перовська — дочка високого царського урядовця, який свого часу був навіть петербурзьким губернатором, правнучка останнього гетьмана України Кирила Розумовського.

Син сільського священика з Чернігівщини, студент Петербурзької медико-хірургічної академії Микола Кибальчич також був засуджений до смертної кари як безпосередній виготовлювач вибухових пристроїв для здійснення терористичних актів. Він теж розпочинав революційну діяльність з антидержавної пропаганди серед селян на Київщині. За кілька днів до страти Кибальчич завершив у петербурзькій тюрмі розробку першого у світі науково обґрунтованого (з кресленнями) проекту реактивного космічного корабля.

Та не відразу царизмові вдалося ліквідувати численні гуртки народників. До середини 80-х років вони продовжували нелегальну агітаційно-пропагандистську діяльність. З народництвом цього періоду пов'язані й перші кроки суспільно-політичної діяльності видатних українських письменників П. Грабовського і М. Коцюбинського. Грабовський брав участь у роботі одного з народницьких гуртків Харкова, за що його у 1888 р. заслали до Сибіру, М. Коцюбинський також відвідував нелегальні засідання народницьких гуртків у Кам'янці-Подільському, за що був заарештований і перебував під таємним наглядом поліції.

Робітничий і соціалістичний рухи в Україні другої половини ХІХ ст.

Протягом другої половини XIX ст. відбувався процес поширення соціалістичних поглядів серед робітничих мас. Займалися цим переважно загальноросійські робітничі організації, які виникали в Україні. Першою політичною організацією був «Південноросійський союз робітників», що виник в Одесі в 1875 р.

Об'єднавши майже 250 робітників (українців, росіян, молдаванів, поляків та ін.), «Союз» розгорнув революційну пропаганду безпосередньо на підприємствах, розповсюджував нелегальну літературу і навіть організував вивчення праць К. Маркса й Ф. Енгельса. Пропагувалася і революційно-демократична поезія Т. Шевченка, М. Некрасова.

На відміну від народників, члени «Союзу» на перше місце ставили вимоги політичних свобод. На статут організації прямий вплив мали документи Міжнародного товариства робітників (Інтернаціоналу), написані К. Марксом. Керував «Союзом» Євген Заславський— інтелігент із зuboжілої дворянської родини. Спочатку він вів агітацію серед селян Полтавщини, а згодом, переїхавши до Одеси, зайнявся пропагандою серед робітників.

У грудні 1875 р. «Союз» був розгромлений поліцією, а Є. Заславський згодом помер у в'язниці. Але революційна пропаганда серед робітників продовжувалася.

Активізувала робітничі маси інтелігенція, яка переймалася ідеями марксизму. 1883 р. в Женеві розпочала визвольну діяльність перша марксистська група «Визволення праці», очолювана Георгієм Плехановим. її друковані матеріали нелегально переправлялися до Російської імперії. Одним із найважливіших перевалочних пунктів транспортування російськомовної марксистської літератури став Львів, звідки видання плеханівської групи переправляли і до великих міст України — Одеси, Катеринослава, Харкова. Цю літературу активно використовували нелегальні марксистські гуртки, які діяли у Києві, Харкові, Катеринославі й Одесі. У Києві діяльність місцевих соціал-демократів тісно пов'язана з ім'ям Ювеналія Мельникова, який уже мав досвід революційної роботи серед робітників Харкова, Ростова, Таганрога.

Після створення у Петербурзі «Союзу боротьби за визволення робітничого класу» під керівництвом В. Ульянова аналогічні союзи, які намагались об'єднати розрізнені соціал-демократичні гуртки, виникають 1897 р. у Києві та Катеринославі.

Учасники як катеринославського, так і київського «Союзів» нелегально друкували й розповсюджували на заводах і фабриках агітаційні прокламації проти експлуатації робітників і сваволі царського режиму. Київський «Союз» видавав і «Рабочую газету», з якою пов'язував підготовку першого з'їзду російських соціал-демократів. Такий з'їзд відбувся 1—3 березня 1898 р. в Мінську. Серед дев'яти його делегатів четверо прибули з України. З'їзд проголосив створення Російської соціал-демократичної робітничої партії (РСДРП), яка стала першою політичною партією загально-російського спрямування, що поширювала свій вплив на Україну. The End

The End

Reklama com.ua